

VALIOS UGDYMAS


Valia įvairiais žmogaus amžiaus laikotarpiais yra nevienoda, todėl nevianodai įvairiais laikotarpiais ją reikia ir ugdyti. Dažnai tėvams kelia susirūpinimą tai, kad mokyklą lankantys jų vaikai elgiasi ne kaip reikia, o kaip nori, kad nesugeba užbaigti pradėto darbo, nugalėti didesnių ar mažesnių sunkumų, neprisiverčia ilgėliau pasėdėti prie knygų.

Ką daryti:

Pirmiausia reikia gerai įsidėmėti, kad vaiko valingumas ugdomas veikloje. Jokie pamokymai, jokie, kad ir gražiausi, žodžiai ar didžiausi priekaištai neugdo valios taip, kaip pats kliūčių ir sunkumų nugalėjimas veikloje. O veiklos pobūdis, jos formos, turinys su amžiumi kinta, todėl ir valią reikia ugdyti žmogaus amžių atitinkančioje veikloje. Be to, reikia atsižvelgti ir į individualias vaikų savybes, į jų nervų sistemos tipą. Deja, mokslas dar nėra pakankamai ištyręs, kaip tai reikia daryti. Visi galime pasakyti, kad kiekvienas vaikas skirtingai reaguoja į paliepus, draudimus, bausmes, pagyrimą, aplinką ir kt. Yra žinoma, kad, pavyzdžiui, ikimokyklinio amžiaus vaikams labiausiai padeda ugdyti valią **pagyrimas**, šiek tiek mažiau – bausmė, mažiausiai – įvairūs draudimai. Valia žmogui nėra įgimta. Ji formuojama ne stichiškai, o kryptingai, saviauklos būdu. Žmogus ugdomi valią, įvairiais amžiaus tarpsniais įveikdamas vis didesnes kliūtis. Per tam tikrą laiką, pradedant mokykliniais metais ir baigiant suaugusio žmogaus gyvenimu, susiformuoja valinga, aktyvi piliečio asmenybė.

Daugelis mokinių asmenybės bruožų, tarp jų ir pareigingumas bei asmenybė, kuriems pasireikšti itin reikalinga valia, formuojasi veikloje ir, žinoma mokymosi veikloje, nugalint daugybę kliūčių, sunkumų. Vadinas, mokymasis tik tada padeda formuoti valią, kai yra grindžiamas ne interesu, ne domėjimusi, o pareiga, pasitenkinimu atliekant šią pareigą. Jau vien dėl to negalima reikalauti, kad pedagogas visą mokamąją medžiagą pateiktų tik įdomiai. Reikia sistemingai ir intensyviai eiti įvairiais valios ugdymo keliais.

Kokie tie keliai? Vaikams labai sunku pereiti nuo vienos prie kitos veiklos vien dėl to, kad „taip reikia“, to reikalauja pareiga. Antai vaikas ką nors įsigilinęs darbuojasi. Jūs liepiate mesti šį darbą ir padaryti ką nors kita, t.y. verčiate nustatyti vieną dirginimo procesą ir pradėti kitą, verčiate įveikti tam tikrą kliūtį, o tai nėra įmanoma be valios. Todėl kiekvienas reikalavimas ką nors atlikti, laikytis režimo reikalauja valios ir ją ugdo. Pavyzdžiui, sunku mokiniui palikti kieme žaidžiančius vaikus ir sėsti prie knygų, bet tai reikia padaryti. Ir kuo dažniau, sistemingiau, intensyviau jis tai darys, kuo organizuočiau ir greičiau pereis nuo vienos malonios veiklos, prie kitos, prie pareigos vykdymo, tuo labiau formuosis jo valia.

Antra, svarbu ne tik tai, kad žmogus turėtų valios pereiti nuo malonios veiklos prie tos, kurią diktuoja pareiga, svarbu tą „pareiginę“ veiklą gerai atlikti. Juk labai dažnai nemalonus darbas atliekamas atmestinais, bet kaip. Norint jį atlikti stropiai, irgi reikia valios. Mokykloje toks darbas – mokymasis (tiksliau – jo rezultatas) – vertinamas pažymiais. Tiesa, pažymiai yra tam tikra imperatyvinė ugdymo priemonė, tačiau be jos neįmanoma mokytis ir auklėti, neįmanoma ir ugdyti valios. Ir ne tik vertinimu pažymiais turi būti ugdoma valia. Tiek mokykloje, tiek šeimoje valios ugdymui turi būti panaudotas visas ugdymo  metodų bei formų arsenalas: vaikų kolektyvas, pats mokymo procesas, užklasinis ir užmokyklinis darbas, įtikinėjimas, praktinė mokinių veikla, pagaliau skatinimai ir bausmės.

Trečiasis mokinio valios ugdymo kelias siejasi su elgesiu. Ne visada mokinys elgiasi ir turi elgtis taip, kaip nori, kaip elgtis jam malonu. Norint elgtis pagal

priimtas moralės normas, tenka laikytis kokių nors taisyklių (pavyzdžiui, mokinio elgesio taisyklių), vykdyti vyresniųjų reikalavimus ir pan. Bet tada būtina įveikti savo polinkius į kitokį elgesį, nugalėti tam tikras kliūtis. Ir vėl reikia valios. Jeigu nenuolaidžiaujant reikalaujama visada elgtis kaip tinkama, ilgainiui mokinys įpranta ugdyti savo valią ir, pasitelkęs ją, nenukrypti nuo priimtų elgesio normų. Ugdant valią mokykloje, ypač svarbus **ketvirtas** kelias – valingo dėmesio ugdymas. Be mokinių dėmesio mokykloje galima tik mokytojo, bet ne mokinio veikla. Tačiau be mokinio aktyvios veiklos, be mokymosi neįmanoma išmokti. Vadinasi, norėdami išmokti, turime aktyvinti mokinių dėmesį; o dėmesio aktyvinimas yra valingas aktas, jame ugdomi ir pati valia. Mokykloje paprastai iš mokinių reikalaujama klausyti aiškinimo, aktyviai dalyvauti pamokoje ir pan. Taip pareikalavus iš pradžių mokiniai kurį laiką atkreipia dėmesį į jiems rodomą objektą, sakysim, į kokią nors schemą. Bet greitai pritrūksta valios, dėmesys nukrypsta į pašalinius objektus. Kad laiku tai pastebėtų, mokytojas turi įvairiais būdais kontroliuoti, ar mokinys, sakysim, klausosi aiškinimo ir kaip klausosi. Pastebėjus, kad jo dėmesys blaškosi, tenka imtis priemonių valiai įtempti ir dėmesiui sustiprinti. Dėmesiui sustiprinti valios pagrindu tinka ir įvairūs žaidimai, kuriuos žaisdami vaikai turi dėti daug pastangų, kad jų pastabumas, orientacija, vikrumas, jėga, šoklumas ir kt. būtų kuo geriausi. Valios reikia ir santūrumui bei kantrybei ugdyti. Todėl labai naudinga nuo pat pirmųjų klasių išmokyti vaikus, norint atsakinėti, ramiai pakelti rankutę ir kantriai laukti, kol mokytojas paklaus. Taip ne tik užtikrinama klasėje drausmė, tvarka, bet ir ugdomas mokinių valingumas. Apskritai visas ugdymo procesas ugdo valią, nes jame mokinys deda daug pastangų įsiminti mokomąją medžiagą, tiksliai pakartoti tai, kas išmokta, atsakyti į mokytojo ir draugų klausimus, pratęsti pasakojimą, suaktyvinti mąstymą, įtempti mąstymą, dėmesį ir t.t. Visą tai reikalauja įveikti tam tikras psichines kliūtis, pirmiausia – žmogaus savybę pamiršti, o tas kliūčių įveikimas ir ugdo valią. Parankus kelias valiai ugdyti – įvairios kūrybinės varžybos. Mokinys, norėdamas pasižymėti tokiose varžybose (mokymosi, visuomenės veiklos, darbo, žaidimų ir kt.), siekdamas ką nors geriau padaryti negu kiti, turi atlikti nemažai valingų veiksmų, turi nugalėti sunkumus. Tokia nuolatinė kūrybinė veikla, reikalaujanti optimaliai įtempti psichines ir fizines jėgas, stiprina mokinio valią. Kalbant apie žaidimus, keletą žodžių reikia pridurti apie fizinę kultūrą ir sportą. Jeigu mokinys rytais mankština, tai darosi stipresnis ir ištvėringesnis, jeigu jis kultivuoja kurią nors sporto šaką, tai laimi ir fiziškai, ir psichiškai, - lengviau įveikia nuovargį, baimę, ištižimą, lengviau pereina nuo vienos veiklos prie kitos. Rengimasis vadinamajam dižiajam sportui, jo aukštumų siekimas labai prisideda prie valios ir charakterio saviugdos. Žinoma, fizinė kultūra ir sportas tik tada optimaliai padeda ugdyti valią, kai greta atliekama ir kitokia veikla – mokymasis, visuomenei naudingas darbas, buitines darbai ir t. t. Valia ugdoma įvairioje veikloje. Yra nustatyta, kad į praktinę veiklą linkę mokiniai turi vienokias valios savybes, į teorinę – kitokias. Palankiausias valiai ugdyti yra toks žmogaus tipas, kuris vienodai aktyvus įvairiose – ir fizinėse, ir psichinėse – veiklos srityse. Valią labiausiai ugdo toks mokymas, kuris reikalauja ne išmokti gatavą, mokytojo perteiktą informaciją, o pačiam mokiniui savarankiškai gauti žinių. Savarankiškas, kūrybinis mokymasis visada reikalauja daugiau valios pastangų, aktyvumo, bet jis yra ir įdomesnis, patrauklesnis, turtingesnis.

Kad mokinys įtemptų valią, reikia, kad jis aiškiai suvoktų savo veiklos tikslą, jo įgyvendinimo priemones, būdus bei rezultato išraišką (rezultatą, išreikštą žodžiu, raštu arba daiktu). Tokia veikla ne tik ugdo valią, bet ir drausmina mąstymą. Yra žinoma, kad pagal intelektinį pajėgumą mokiniai vieni nuo kitų skiriasi. Kas vienam yra lengva, kitam galbūt sunku. Todėl kiekvieną mokinį mokytojas turi gerai

pažinti, kiekvienam jis turi numatyti ne per lengvą, įveikiamą sunkumą, nes tik jų nugalėjimas ugdo valią.

Tiesa yra tai, kad valia ugdoma veikloje, tačiau ne šalutinę reikšmę turi ir tai, ar mokiniai žino ir supranta įvairias valios sąvokas. Tyrimais nustatyta, kad daugelio mokinių elgesys yra valingas, nors jie ir negali išreikšti savo žodžiais, kas yra valia. Tačiau taip pat nustatyta, kad yra ryšys tarp tų paauglių ir vyresniųjų klasių mokinių, kurie neteisingai supranta valios savybes ir yra nedrausmingi, užsispyrę, nutrūktgalviai, padaužos.

Žemesniųjų klasių mokiniai valios sąvokų dar nežino. Tai, kas valinga, jiems galima parodyti ir paaiškinti tik konkrečiais pavyzdžiais. Paaugliai ir auštesniųjų klasių mokiniai jau bando apibendrinti valios sąvokas ir jomis vadovautis savo veikloje bei elgesyje. Tos sąvokos jiems paprastai aiškinamos per atitinkamus pokalbius, paskaitas.

Sunkia sekasi kiekviena veikla, kiekvienas darbas, taigi ir mokymasis, jeigu vaikas nemoka ir nėra įgudęs jį atlikti. Todėl, kad jis nenuleistų rankų ir įveiktų veiklos, pavyzdžiui, mokymosi, sunkumus, reikia formuoti jo mokėjimus ir įgūdžius, mokyti ir pratinti įveikti vis didesnes ir didesnes kliūtis. O todėl vaikas turi pats imtis vienos ar kitos veiklos, pats galvoti, kaip tą veiklą atlikti, pats turi tikrinti veiklos rezultatus.

Ugdant vaiko valią, svarbu kontroliuoti jo veiklą ir išreikalauti, kad viską atliktų gerai, nuolatos kelti reikalavimus, nes jie stimuliuoja valios pastangas, kuo mažiau tenkinti egoistinius vaiko reikalavimus, ugdyti atkaklumą, kantrumą, t.y. mokėjimą ilgą laiką įveikti sunkumus siekiant užsibrėžto tikslo. Pagaliau reikia, kad vaikas išmoktų vertinti realias šeimos galimybes ir pats įdėtų daugiau triūso, stengdamasis patenkinti savo poreikius.

Auklėjimo procese pedagogams dažnai tenka reguliuoti mokinių valingumą įvairiose veiklos srityse. Antai kartais pasitaiko, kad energinga mergina diktuoja savo valią